

PAPER DETAILS

TITLE: ERZURUM VALISI MEHMED EMIN (YURDAKUL) BEY'IN ERZURUM VILAYETİNİN
İHTİYAÇLARI VE GELİSMESİNE AIT LAYİHASI

AUTHORS: Yunus ÖZGER

PAGES: 115-150

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/26162>

ERZURUM VALİSİ MEHMED EMİN (YURDAKUL) BEY'İN
ERZURUM VİLAYETİNİN İHTİYAÇLARI VE GELİŞMESİNE AİT
LAYİHASI

PROPOSOL OF MEHMED EMIN BEY (YURDAKUL),
GOVERNOR OF ERZURUM, TOWARDS THE NEEDS AND THE
DEVELOPMENT OF ERZURUM CITY

Yrd. Doç. Dr. Yunus ÖZGER*

Mehmed Emin Bey'in Hayatına Kısa Bir Bakış

Türk dünyasının önemli şairlerinden biri olan ve XIX. yüzyılın sonlarında yazılarını yayınlamağa ve şöhret kazanmağa başlayan Mehmed Emin (Yurdakul), 13 Mayıs 1869 tarihinde İstanbul Beşiktaş'ta dünyaya gelmiştir. Babası balıkçılıkla geçimini sağlayan Salih reis, annesi Edirne çevresinde yaşayan köylü bir ailenin kızı Emine hanımdır.¹ Ataları Terkos Gölü çevresindeki Zekeriya Köyü halkındandır.²

Yazdığı millî şiirleri ile özellikle II. Meşrutiyet dönemi ve I. Dünya savaşı sırasında şöhretin zirvesine çıkan Mehmed Emin, eğitimine yedi-sekiz yaşlarında saray mektebi adlı sıbyan okulunda başlamış, 1879'da Beşiktaş Askerî Rüşdiyesine girmiştir. Rüşdiyeyi bitirince önce Mülkiye Mektebine yazılmış, 18

* Bozok Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yozgat. yunusozger@yahoo.com.

¹ Feyziye Abdullah Tansel, *Mehmed Emin Yurdakul'un Eserleri- 1 Şiirler*, Türk Tarih Kurumu (TTK) yayınları, Ankara 1969, s.XV; Yüksel Yazıcı, *Mehmet Emin Yurdakul*, Toker Yayınları (100 Büyük Edip ve Şair dizisi) İstanbul 1974, s.11.

² Türk milli şairlerinden Hamdullah Suphi Tanrıöver Mehmed Emin Yurdakul'un babasını, Türk dünyasına uyarıcı bir oğul veren iliklerine kadar Türk olan biri olarak tanıtmakta ve oğlunu çocukluğunda Battal Gazi, Köroğlu gibi eski Türk gaza ve hikâyeleri ile yetiştirdiğini söylemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fethi Tevetoğlu, *Mehmet Emin Yurdakul Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1988, s.4; Yazıcı, *Mehmet Emin Yurdakul*, s.12.

yaşında iken Mülkiye İdadîsinden tasdikname alarak ayrılmış ve Bâb-ı âlî sadâret dairesi evrak kaleminde kâtip olarak memuriyet hayatına başlamıştır. 1887 yılında Şebinkarahisarlı asil bir Türk ailesinden Müzeyyen Hanım ile evlenmiştir. 1889 yılında Hukuk Mektebine kaydolan Mehmed Emin, daha sonra eğitimini tamamlamak ve İngilizce öğrenmek için Amerika'ya gitmek umuduyla Hukuk Mektebini bırakmıştır. Ancak kendisine yardım edecek Madam Mut'un ani ölümü üzerine bunu gerçekleştirememiş ve bir daha Hukuk Mektebine de dönememiştir. Bundan sonra Mehmed Emin kendini büsbütün edebiyat ve şiire vermiştir.³

1907 yılında Erzurum Rûsûmat Eminliği'ne⁴ atanan Mehmed Emin, 1908'de II.Meşrutiyet'in ilanı arefesinde Trabzon Rûsûmat Nazırlığına nakledilmiştir. İstanbul'da 31 Mart olayı çıkınca Trabzon'da İttihat ve Terakki merkez heyetinde faaliyette bulunmuştur. Hüseyin Hilmi Bey'in sadareti döneminde Bahriye Nezareti müsteşarlığında bulunmuştur. 1909'da Hicaz valiliğine atanan Mehmed Emin Bey, bölgedeki hoşnutsuz hadiseler nedeniyle Dahiliye Nezareti'nden tayinini istemiş ve bunun üzerine Sivas valiliğine atanmıştır.⁵

Türk edebiyatının son dönemde yetişmiş en büyük şahsiyetlerinden biri olan Mehmed Emin Bey, önceki vali Celal Bey'in başka bir yere nakledilmesi üzerine 1911 yılında Erzurum valiliğine tayin olunmuştur.⁶ Erzurumlu meşhur sosyolog Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Erzurum'da yayınlanan Hür söz gazetesinin 11 Şubat 1959 tarihli nüshasında "Şair Bir Erzurum Valisi: Mehmet Emin Yurdakul" başlıklı bir yazı yazmıştır.⁷ Fındıkoğlu, burada valinin Erzurum'da karşılanması hakkında malumat vermiş ve Erzurum İdadîsi'nden o

³ Tevetoğlu, *Mehmet Emin Yurdakul Hayatı ve Eserleri*, s.8.

⁴ Rûsûmat Eminliği: Gümrük Müdürlüğü.

⁵ Tansel, *Mehmed Emin Yurdakul'un Eserleri*, s.XV; Tevetoğlu, *Mehmet Emin Yurdakul Hayatı ve Eserleri*, 22; Yazıcı, *Mehmet Emin Yurdakul*, s.25.

⁶ Enver Konukçu, *Selçuklular'dan Cumhuriyet'e Erzurum*, s.361.

⁷ Mehmed Emin Bey'in Erzurum'a vali olarak gelişi ile ilgili olarak daha önce de yine Fındıkoğlu tarafından, Yeni İstanbul Gazetesinin 31 Ocak 1959 tarihli nüshasında *Mehmed Emin Yurdakul ve Erzurum Vâliliği* adlı bir makale yayımlanmıştır. Her iki yazının içeriği hemen hemen birbirinin aynıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Konukçu, *Selçuklular'dan Cumhuriyet'e Erzurum*, Ankara 1992, s.361; Tevetoğlu, *Mehmet Emin Yurdakul Hayatı ve Eserleri*, s.27.

günlerde mezun olan bir gencin konuşmasını aktarmıştır. İdadi mezunu genç, Emin Bey'in şehre atanmasının Erzurumluları sevindirdiğini ifade ettikten sonra, Vali'den milletin problemlerini tespit edip ona göre acil çözümler üretmesinin beklendiğini dile getirmiştir.⁸

Şiirlerinde birçok defa Erzurum'u anan Mehmed Emin Bey, Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın iktidara gelişi sonrasında 1912'de bu görevden azledilmiştir.⁹

İstanbul'da Türkocağının kurucuları arasında yer alan milli şair,¹⁰ Musul, Şarkıkarahisar, Urfa ve İstanbul mebusluğu vazifesini de ifâ etmiştir. Şairin fikirlerinin gelişiminde Cemaleddin Afganî'nin önemli bir rolü vardır. Şiirlerinde vatan, millet, hürriyet, eşitlik ve adalet kavramlarına sıklıkla vurgu yapan ve yüzlerce şiiri bulunan Mehmed Emin Yurdakul 14 Ocak 1944'de hayata veda etmiştir. Kabri İstanbul Zincirlikuyu asri mezarlığındadır.¹¹

Vali Mehmed Emin Bey'in Erzurum'un İhtiyaçları ve Gelişmesine Ait Lâyîhaları

Mehmed Emin Yurdakul'un edebiyatçı ve milli şair kimliğinden başka, bugünkü deyimle bürokrat ve valilik kimliği de bulunmaktadır. Mehmed Emin

⁸ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Şair Bir Erzurum Valisi: Mehmet Emin Yurdakul", *Hür Söz Gazetesi*, 11 Şubat 1959 Çarşamba, yıl 4, sayı 965, s.1-2.

⁹ Mehmed Emin Yurdakul şiirlerinden bazılarında Erzurum'dan bahsetmiştir ki bunlardan biri, *Kahraman Irak Ordusu'na ithaf ettiği Dicle Önünde* adlı şiiridir. Bkz. Tansel, *Mehmed Emin Yurdakul'un Eserleri- I Şiirler*, s.201.

Düşüyordu ilk akşamlar;
Dereleri hayâletler bürüyordu.
Kararmıştı solgun çamlar;
Dev gölgeler ufka doğru yürüyordu.

Bu, sanki bir sert rüzgârdı:
Titriyordu Erzurum'un ovaları.
Yıldırımlı bulutlardı:
Gürlüyordu Palan-döken kayaları.

¹⁰ Tevetoğlu, *Mehmet Emin Yurdakul Hayatı ve Eserleri*, s.25.

¹¹ Tansel, *Mehmed Emin Yurdakul'un Eserler*, s.XV; Yazıcı, *Mehmet Emin Yurdakul*, s.49.

Bey 1911 yılı ortalarında Erzurum valiliğine atanmıştır. Buradaki görevi sırasında, Erzurum'un yıllardır birikmiş sorunlarını tespit etmeye, ihtiyaçlarını belirlemeye çalışmış ve şehrin ve bölgenin gelişebilmesinin yollarını ve çarelerini araştırmış ve bunları bir rapor halinde Nafia Nazırlığına iletmıştır. Araştırmanın konusunu da işte bu raporlar/lâyîha oluşturmaktadır. Mehmed Emin Bey *Erzurum Vilâyeti'nin İhtiyacât ve Terakekâtına Aid Lâyîhalar* adlı raporunu 21 Rebiyülevvel 1330 / 10 Mart 1912 tarihinde tamamlamış ve Nafia Nazırı Cevad Bey'e sunmuştur. Araştırmada ele alınan lâyiha, İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi (Dâhiliye Nezâreti. Muhâberât-ı Umûmiyye Dairesi) DH.İD. 1330 Ca.1 25/11 numarada kayıtlıdır. Bahsedilen lâyiha metninin İstanbul Matbaa-ı Amire'de 1328 yılında basıldığı anlaşılmaktadır.¹²

Lâyîhanın Muhtevası

Vali Mehmed Emin Bey, dönemin (1911) Nafia Nazırı (Bayındırlık Bakanı) Cavid Bey'e hitaben yazdığı lâyihasında, *Nâfia Nezâreti Celîlesine, Nazır Beğ Efendi hazretleri* hitabıyla başlamıştır.

Ekte tam metin olarak verilmiş olan lâyihada, Osmanlı Devleti'nin genel durumu, Anadolu insanının sosyo-iktisadi yapısı, Erzurum vilayetinin ihtiyaçları, vilayette yapılması gerekli olan yollar ve bu hususta bakanlığa düşen görevler tafsilatlı olarak ele alınmıştır. Şair olması hasebiyle Mehmed Emin Bey, lâyihasında son derece edebi, akıcı ve şiirsel bir dil kullanmıştır. Problemleri tespit etmekle kalmamış, onlara çözüm önerileri de sunmuştur.

Lâyîhayı şu başlıklar altında değerlendirmek mümkündür:

- Batı medeniyetinin kat ettiği aşamalar ve buna karşı Osmanlı Devlet ve toplumunun durumu.

- Erzurum Vilayetinin sosyo-ekonomik durumu
- Erzurum Vilayeti ile Trabzon Vilayetinin ticari münasebetleri
- Osmanlı ülkesindeki umumîve hususî yollar
- Erzurum Vilayetindeki yolların durumu
- Erzurum- Rize yolunun bölge için önemi
- Erzurum- Bayezid yolunun açılması

¹² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), *İrade Dahiliye (İD)*, nr. 25/11, 1330 Ca. 1.

- Erzurum- Trabzon demir yolu hattı projesi
- Bayezid Sancağı'nın sosyal durumu ve Hamidiye Aşiret Alaylarının bölgedeki yapısı, alaylar hakkında yapılması istenilen düzenlemeler
- Nafia Nazırına öneriler

Lâyîhanın Değerlendirmesi

1- Batı medeniyetinin kat ettiği aşamalar ve buna karşı Osmanlı devlet ve toplumunun durumu

Mehmed Emin Bey, işe Batı medeniyetinin ilim, fen ve diğer alanlarda kat ettiği aşamayı anlatmakla başlamış ve bu gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti'nin durumunun ne olduğunu ortaya koymuş ve adeta bir doğu- batı medeniyeti mukayesesi yapmıştır. Vali'ye göre her medeni insan nesli için en bereketli üretim vasıtası, çalışmak yani emektir. En tükenmez servet kaynağı ise topraktır. Medeni dünya, çalışarak ve iktisadi nazariyelere başvurarak büyük mücadele vermiş ve bu sayede asi deniz dalgalarını, amansız dağların kayalarını irade ve azimleriyle aciz bırakmıştır. Medeni dünya, şimdi ise kara ve demir yolu ağları ile asırlardan beri sisler ve zulmetler altında uyuyan milletlerin topraklarını kendi sanayi ve ticari faaliyetlerine malikâne etmişlerdir. Yani gelişmiş ülkeler kurdukları yollarla, yeraltı kaynağı zengini olan ülkelerde sömürgeler kurmuşlardır. Yeraltı ve yer üstü kaynaklarla yetinmeyen Batılılar, bu defa geliştirdikleri balonlar ve tayyareler aracılığıyla, gökyüzünün bilinmeyen cisimlerine keşfetmeyi hedeflemişlerdir.

Batı medeniyetinin aldığı mesafeleri bu şekilde anlattıktan sonra Emin Bey, “*Hâl böyle iken biz bugünkü Osmanlılar fikirlerimizi terakkiyât-ı asrîyenin medeniyet zîyâlarına, kulaklarımızı teceddüdât-ı iktisâdîyenin saâdet terânelerine kapamak ve doğduğumuz yerlerin dağları arasında gayr-ı meşrû' bir kanaâtın esiri olarak târik-i dünya ma'îşetini ta'kîb etmek suretiyle yaşayabilmek imkânına ihtimâl virmişdik*” sözleriyle, Osmanlı Devleti ve toplumunun bu gelişmeler karşısında, çağın yeniliklerine kulak tıkadığını, ekonomik gelişmeleri takip edemediğini, insanların düşüncelerinin doğduğu yerlerin sınırlarını aşmadığını, dededen miras yöntemlerle işleri idare etmeyi düşündüklerini dile getirmekte ve toplumun bu

şekilde dünya maişeti ile uğraşarak hayatta kalabileceği gibi yanlış bir inanışta bulunduğunu söylemektedir. Mehmed Emin Bey, bu yanlış yöntem ve inanışlarla Batı medeniyetini yakalamanın hayâl olduğunu da özellikle vurgulamaktadır. Emin Bey “*Memleketimizin sâhillerini yangınlara viren top güllerinin tarâkalarından, milletimizin milyonlarını ellerimizden alan zâlim muâbedelerin meş’ûm hükümlerinden ‘ibretbîn olmayarak kendimizi yeni felaketlerin kurbanı olmaklığa bırakmışdık. Bilmemişdik ki beşeriyetin hırs ve ta’amları hiçbir câhil ve âtil milleti sedd-i iskenderlerin arkasında sükûn ile yaşattırmağa ve vatanın sînesinde medfûn bulunan hazâin-i servetin türbedârlığını ettirmeğe gayr-i müsaiddir*” diyerek toplum olarak geçmişte yaşananlardan ders alınmadığına ve bu yüzden de yeni felaketlerin kurbanı olunduğuna inanmaktadır. Geçmişten ders alınmayışında millet olarak hangi hataların yapıldığını da ortaya koymaktadır. İnsanlığın hırs ve iştahının aşırılığa kaçtığını ve bunun toplumları sükun içinde yaşatmasının mümkün olmayacağını ve sonuç olarak da ülkelerindeki zenginliklerin yağmalanacağını hiç hesaba katılmadığını dile getirerek; zamanın silahları ile mücehhez olanların ayakta kalabildiklerini, bundan mahrum olanların ise sonlarının hüsrana olacağını millet tarafından anlaşılamadığını acı bir şekilde dile getirmektedir.

Bu değerlendirmelerden sonra Emin Bey, çözüm olarak nelerin yapılması gerektiğini de söylüyor ve “*binâen aleyh bizim dahi artık bilâ imhâl bu insâl-ı mütemeddinenin eserlerine iktidâ ederek sa’yımızla toprağımızdan istifâde ve asrın terakki silâhlarıyla saâdetimizi feth için avâmil-i nâfi’â-yı medeniyete dört el ile sarılmaklığımız lâzım gelmektedir*” diyerek hiç vakit kaybetmeden muasır medeniyetin ürünlerine sahip olunmasının zarureti ve aciliyetine işaret etmekte ve bunu yakalamanın en önemli yolunun, ülkenin kara ve demir yolu ağları ile örülmesinden geçtiğine inanmaktadır.

2- Erzurum Vilayetinin sosyo-ekonomik durumu

Mehmed Emin Bey, valilik yaptığı 1911 yılında Erzurum ve yakın çevresinde yaşayan insanların sosyo-ekonomik açıdan çok sıkıntılar yaşadığını bizzat gözlemlemiş ve bunu lâyihasında dile getirmiştir. Özellikle köylere ulaşmanın imkânsızlığından şikâyet eden Emin Bey, *asırladır hayatını köhne duvarların arasında muhafaza etmekte olan zavallı muhit* olarak tavsif ettiği yörenin

insanlarının yoksulluk ve yol-suzluktan çektiği sıkıntıları, “*bir köyüne gidildiği zaman dik yokuşlardan yuvarlanan kayınlarının gıcirtısından, yorgun kervanların yollarını kesen ırmaklarından, penceresiz kulübelerinden tüten çıra islerinden ve ekmeeksiz sofralarında ot yedirten yoksulluk iniltilerinden başka hiçbir şey görülmez ve duyulmaz*” cümleleriyle veciz bir şekilde ortaya koymuştur.

Emin Bey, “*bu harab abâd memleketin, hayatı ızdırâb ve sefâlet çekmekden ibâret bilen bağırıları yanık evlâdları*” diye tasvir ettiği bölge insanının, hayat boyu yaşadıkları çile ve ızdırabı, sanki yaşamın bir gereği imiş gibi kabul ettiklerinden rahatsızlık duymakta ve bu anlayışın, sıkıntıları gidermeye yönelik tedbirlerin alınıp uygulanmasını da engellediğini düşünmektedir. O’na göre, İnsanların bu yanlış inançlarından istifade edilmiş ve çıplak *ayaklarını virânlıkların keskin taşları, garib başlarını haksızlıkların demir yumrukları, derdli yüreklerini canavarhların kara yasları ve saf kanlarını merhametsizliklerin yılan dişleri tahrip etmiştir.*

Geçmişte yaşananların o dönemde de tekrar etmesinden yakınan Mehmed Emin Bey, çilekeş ve cefakâr Erzurum insanının halihazırda dahi *alınlarını hiçbir rüyanın lem’alarının, dudaklarını hiçbir saadetin ümidinin titretmemekte* olduğunu dile getirmektedir. Bütün bunlara rağmen vali, Erzurum ve bölge insanının ümidini yitirmedeğini ve bu ümidi toprağa bağladığını *bu sefillerin çukurlara kaçan gözleri bu lem’a ve ümidleri kanlı yaşlarla ıslatıkları toprağın altından ve şu acı hayatın ferdasından beklemektedir* sözleriyle açıklamaktadır.

Erzurum Valisi Mehmed Emin Bey, Erzurum insanının potansiyeli ile ilgili iki önemli sosyal gerçeği saptamış ve bunu Nafia Nazırına iletmiştir. Bunlardan biri, Erzurum’un arazi mahsullerinin ambarlarda çürümekte olması ve bunun çiftçiye sıkıntıya düşürmesidir. Hal böyle olunca ithalat ve ihracat ta dengesizlikler olmakta ve bu durum da toplumsal hayatın kanını sömürmektedir. Vali’ye göre Erzurum, bir çiftçilik memleketi olarak yaratılmıştır. Erzurum çiftçisi demir sabanlarla toprağı sürmesine rağmen, yetiştirdiği ürünleri yurt dışına bile ihraç edebilmektedir. Ancak kıtlık olduğu dönemlerde ve askeri tedarik zamanlarında bu ihracat, sadece Rusya ile sınırlı kalmaktadır. Emin Bey, Erzurum’un böyle bir potansiyeli olmasına rağmen, sahilde bulunan Trabzon vilayetinin, gıda ihtiyacını Avrupa ve Amerika ziraî

merkezlerinden almasına ve kendi deyimiyle *ecnebi çıkarlarının iktisadî esiri* olmasına hayli kızmaktadır.

Vali Bey Erzurum'un en yakın komşularından Trabzon vilayeti için şu önemli tespitleri yapmaktadır. Trabzon tüccarının sattığı gıda maddelerinin büyük bir kısmı, yabancı ülkelerin mahsullerinden oluşmaktadır. Ayrıca bölgedeki amele kısmı da yabancı memleket topraklarında, maden ocaklarında çalışmaktadırlar. Fakat bunların kazandıkları ve ailelerine gönderdikleri paralar bile, kendilerine yiyeceklerini veren yabancı ellere geçmektedir. Yani dışarda çalışıp para kazansalar bile, bu parayı gıda tüketiminde harcadıkları ve gıda maddelerini de yabancı ülkelere aldıkları için onlardan alınan para yine onlara dönmektedir. Mehmed Emin Bey şikâyetçi olduğu bu durumun daha iyi anlaşılması için son üç senede Rusya'dan Rize sancağına ithalat yoluyla gelen un ve kokoroz¹³ miktarını örnek olarak vermektedir. Buna göre son üç sene zarfında Rusya'dan 1.272.260 kilo un alınmış ve karşılığında 1.886.200 kuruş ücret ödenmiştir. Aynı dönemde alınan 178.203 kilo kokoroza da 6.488.481 kuruş ödenmiştir.

3- Erzurum vilayeti ile Trabzon vilayetinin ticari münasebetleri

Vali Emin Bey, Erzurum ile Trabzon vilayetlerinin ticari açıdan birbirlerine ihtiyaçları bulunduğunu söylemekte ve aralarındaki ticari ilişkilerin artırılması gereği üzerinde durmaktadır. Trabzon vilayetinin kazalarıyla birlikte bir buçuk milyon nüfusa sahip olması ve arazisinin de o nispette dar olmasının, Erzurum çiftçisi için bir avantaj kabul etmektedir. Ancak Vali Bey, bu bağlamda rekabet meselesi gibi son derece önemli bir hususa dikkat çekmekte ve Erzurum mahsulünün, Trabzon'a gelen yabancı mahsule rekabet edemeyecek durumda bulunduğunu acı bir şekilde kabul etmektedir. Erzurum tüccarından aldığı bilgiye dayanarak Vali, bereketli bir yıl olarak kabul edilen 1911 yılı mahsül fiyatlarını vermektedir. Buna göre 1911'de Erzurum piyasasında buğdayın kilesinin 30 kuruş, arpanın 15 kuruşa satıldığını ifade etmektedir. Ancak bu ürünlerin Trabzon'a sevk edilebilmeleri için, kilede 13

¹³ Kokoroz: Koçanıyla beraber mısır buğdayı. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1317, s.1105.

kuruş nakliye, 40 para telis ücreti, 20 para komisyoncu hakkının daha ilave edilmesi gerekmektedir ki, bu durumda Erzurum tüccarının kâr edebilmesi için buğdayın kilesinin 44,5 kuruştan, arpanın 29,5 kuruştan satılması gerekecektir. Emin Bey, yaptığı araştırma sonucunda bu ürünlerin Trabzon pazarında daha da ucuza satıldığını ve dolayısıyla Erzurum ürünlerinin burada müşteri bulmasının imkânsız olduğunu anlaşıldığını ifade etmektedir. Vali'ye göre Erzurum'dan Trabzon'a mahsulâtın ihraç olunmamasının tek sebebi de işte budur.

Mehmed Emin Bey, bütün bunlara rağmen Erzurum'da çiftçiliğin daha da geriye gitmemesi ve yeniden canlanabilmesi için bir hâl çaresi düşünmektedir. Buna göre Emin Bey, çiftçilerin ürünlerinin uygun fiyata tüccara satmaları, kıtlık dönemlerinde de tüccarın düşük fiyattan çiftçiye tohumluk vermesi sağlanmalıdır.

Lâyîhasının devamında Erzurum vilayetinin diğer vilayetlere ve ülke dışına sattığı malları sıralamakta ve bunların bağışsak, bastırma, kaşar peyniri, iç yağı, zeyrek yani keten tohumu, çiriş unu, bal mumu, hasır, yün ve yumurtadan ibaret bulunduğunu ifade etmektedir. Dışarıya satılan mallar bu kadar fazla olmasına rağmen Vali Bey, satılan mallara oranla Erzurum'un dışardan almak zorunda olduğu mal ve eşyanın çok daha fazla olduğuna dikkat çekmekte ve satılanların, alınması gerekenlerin onda biri oranında olduğunu söylemektedir. Vali Mehmed Emin Bey demek oluyor ki memleketimizde kızgın güneşlerin altında çoluklarıyla çocuklarıyla terlerini ve tırnaklarını dökerek didinen çiftçilerimiz sabanlarımızdan istifade edememekte ve mahsul-ı sailerini ayad-ı ihtikâra geçirtmektedirler. Demek oluyor ki sarıklarımızla feslerimizden, kundaklarımızla kefenlerimize varıncaya kadar levâzım-ı hayatiyemizi Avrupa'dan idhâl olunmasına mukâbil bir mevcudiyet-i ispat edemeyecek derecede naçiz ihracatımız vuku' bulmakda ve levâzım-ı mezkûreyi tedarik edebilmek için millet derisini soydururcasına bütün varını ecnebilere vermektedir cümleleriyle bu acı tablodan çıkarılacak sonucun pek feci olduğuna işaret etmektedir. Yani Emin Bey, sarıktan fese, kundaktan kefene kadar her şeyin Avrupa'dan ithal edildiğini, buna karşılık varlığımızı ispat ettirecek derecede bir ihracatımızın olmadığını hazin bir şekilde itiraf etmektedir. Aslında vali bu kötü

durumu “*millet derisini soydururcasına bütün varını ecnebilere vermektedir*” cümlesi ile özetlemektedir

Yukanda bahsedilen sosyal gerçeğin ikinci safhası ise, şimdiye kadar Erzurum-Kızıldize yoluyla Avrupa ve Amerika'ya sevk edilen İran transit nakliyatının, bundan böyle Rusya'ya intikal etmeye başlamasıdır. Mehmed Emin Bey'e göre ticaret yolunun yön değiştirmesi, sosyal hayata büyük darbe indirmektedir. Rusya kendi ülkesindeki fabrikalarda üretilen malları satabilmek için yurt dışında yeni çıkış yerleri aramakta ve bu nedenle de Poti-Bakü yoluyla, Avrupa'dan İran'a sevk olunacak malları azaltma cihetine gitmektedir. Buna mukabil, İran'dan transit suretiyle Avrupa ve Amerika'ya sevk olunacak İran mallarının, kendi toprağından geçmesi içinde büyük gayret sarf etmektedir. Vali'ye göre, Rusya'nın bu girişimi esasında iktisadî açıdan kendi ülkesine çok az bir katkı sağlayacaktır ancak, Türk halkının gelir kapısını elinden almaya sebep olacaktır.

Vali Mehmed Emin Bey, Rusya'nın bu yönde yaptığı faaliyetleri, bir Fransız konsolosunun raporu ile de teyit etmektedir. Osmanlı Asyası ve Erzurum Vilayetinin iktisadî şartlarına müteallik olarak tanzim edilmiş olan Fransız konsolosunun raporunda, Rusya'nın alternatif yollar geliştirdiğinden bahsedildiğine işaret edilmektedir. Bu raporda konsolos, Rusya hükümetinin Erzurum yolundan daha kısa, daha emin, daha faydalı iki yeni yol açtığını ve bu yollardan birinin Hazar denizi üzerinden Bakü ile Reşed arasında işleyen vapur yolu, diğerinin Tiflis'den Culfa'ya giden demir yolu olduğunu belirtmiştir. Konsolos, raporunda bu yeni yolların Erzurum-Trabzon yollarını kullanılmaz hale getirecek derecede endişeye düşürmekte olduğunu söylemiştir. Mehmed Emin Bey halihazırda bu endişeli günlerin henüz geçmediğini ve bu durumun Erzurum'un evlatlarını zor duruma soktuğuna işaret etmektedir. Bu zayıatın derecesinin daha iyi anlaşılması için İran'dan Kızıldiz'e, Erzurum-Trabzon yoluyla sevk edilen transit eşyanın on beş senelik dökümünü de vermiştir.

ERZURUM VALİSİ MEHMED EMİN (YURDAKUL) BEYİN
ERZURUM VİLAYETİNİN İHTİYAÇLARI VE GELİŞMESİNE AİT
LAYİHASI

125

Ait olduğu seneler	Tenbakü ¹⁴	Yapağı	Cild-i bakar ¹⁵ ve saire	Hına ¹⁶	hurdavat	Halı ve şâl	Çekirdeksiz üzüm ve saire	Yekün
1313	11.314	52	95	30	38	5.299	6478	13.130
1314	2.634	125	401	40	1018	3.967	8176	16.361
1315	-	381	525	53	653	4.885	10028	16.525
1316	-	323	878	23	311	6.033	13716	21.280
1317	1	20	624	57	218	4.858	14105	19.983
1318	1	40	186	31	325	6.208	14682	21.473
1319	-	12	88	49	189	5.614	3531	9.483
1320	-	-	5	50	41	1.550	1289	7.435
1321	-	30	391	64	225	13.903	1364	15.977
1322	-	-	94	64	464	11.114	9812	21.547
1323	-	-	38	72	82	1.865	1397	3.448
1324	-	-	-	31	101	663	4	799
1325	-	-	-	27	70	487	98	682
1326	-	-	86	75	31	3.787	2226	3.207
1327	-	-	142	23	12	863	183	1.273
	3.774	983	3.553	719	4.377	71.069	87.087	175.603

Verilen istatistiğin değerlendirmesini de yapan Emin Bey, İran deveçilerden elde ettiği malumatı da eklemekte ve şu şekilde bir hesap çıkararak yolun Erzurum'dan geçmesi halinde ortaya çıkacak neticeyi anlatmaktadır. Buna göre, her bir deveye günde arpa unundan yapılan ve pançak denilen hamurdan 3,5 kıyye yoncadan 10 kıyye yedirildiği takdirde, 7 deveden müteşekkıl bir katarın, günlük masrafının 55 kuruş olacağı ve buna her katarı idare eden devecinin 5 kuruşluk masrafı da eklenince, Erzurum vilayetinin her katardan günde 60 kuruş gelir sağlayacağını ortaya çıkarmaktadır. (Vali'nin

¹⁴ Tenbakü: Nargile ile içilen tütün türü

¹⁵ Cild-i bakar: Hayvan derisi

¹⁶ Hına: Kına

hesabında pançak hamurunun batmanı 5 kuruş, yoncanın kıyyesi 20 para olarak ele alınmıştır.) Mehmed Emin Bey, deve kervanlarının Kızıldize'den Erzurum'a 12 günde geldiğini ve Erzurum gümrüğünde transit muamelesini yaptırmak için 4 gün kaldıktan sonra Gümüşhane sınırındaki Murathanoğlu menziline kadar 7 günde gitmekte olduğunu ve böylece kervanların Erzurum vilayeti sınırları içinde toplam 23 gün kalmış olacağı ve yalnızca bir deve katarının Erzurum'dan Trabzon'a, Trabzon'dan Erzurum'a yolculuğu esnasında 2.760 kuruş gelir bırakmış olacağını hesap etmektedir. Güzergâhın değişmesi nedeniyle transit eşyanın bir yıl önce bıraktığı 42.486 lira, bir sonraki yılda 2.484 liraya düşmüştür. Orandaki bu aşırı düşüklük ise Erzurum halkının maişetine büyük darbe vurmuştur.

Mehmed Emin Bey deve kervanlarından önceleri çok büyük kârlar elde eden bölge ahalisinin bugün 40.000 lira kaybı olduğunu, birçok hanın kapalı bulunduğunu ve bu yolla geçinen birçok köylünün de perişan vaziyete düştüğünü acı bir dille ifade etmektedir. Emin Bey bu hazin tablo karşısında *"memleketimizde bir devre-yi sanat ve ticaretin açılmadığı ve mahsulât-ı araziymize karşı bütün kapıların kapalı bulunduğu bir zamanda ahalimizin bu memba-ı istihlâkdan da mahrumiyeti, sefâlet-i ictimâiyetimizi daha ziyâde teşdîd eyleyecektir, bu hâl milletimizin bünye-i vücudu üzerinde kendi etiyle tağaddi eden bir ceriha haline getirir"* diyerek milletin kötü durumunu gözler önüne sermektedir.

Ticaret odası riyasetinden aldığı malumatı da vali Bey aynen aktarmaktadır. Buna göre, vaktiyle Erzurum'da pek çok miktarda arpa, buğday ve zeyrek ihraç olunmakta iken yolların intizamsızlığından, kiralarnın birebir oranda artmasından ve diğer yerlerin ithalatına rekabet edememesinden dolayı, Erzurum'un ihracatı son derece azalmış ve yok denecek seviyeye inmiştir. Trabzon'dan demir, gaz yağı, bakır ve şeker ithal edilmekte ve buna benzer mallar da Kötek yoluyla Rusya'dan gelmekte ve onların da miktarı azalmaktadır.

Mehmed Emin Bey, ahalinin bu kötü durumunun izalesine tek çözüm olarak Erzurum-Rize yolunun derhal açılmasını göstermektedir. Yolun açılması *feryad etmekte olan bu elim-i vataniyi mümkün mertebe teskin edecek* ve bu toplumsal yaraya etkili bir çare olacaktır.

4-Osmanlı ülkesindeki umumi yollar ve hususi yollar

Mehmed Emin Bey, Nâfia Nezâretinin içtihadına dayanarak ülke genelindeki yolların umumi ve hususi (genel- özel) olmak üzere ikiye ayrıldığından bahsetmektedir. Nezaretin girişimleri sonucunda umumî yolların inşası noktasında önemli mesafeler alındığı ve işlerin daha iyi yürümesi için bir inşaat şirketine ihale edildiğini söylemektedir. Yapılan çalışmalarla memleketin harabe görüntüsünün, giderek medenileşmekte olduğunu ve bu uğurda yapılanların “*vatanın benîyye-i harabına bir nefhâ-ı umrân ve teceddüd-ü ifâza edecek ve abalının ızdırâb-ı sefâletine bir teselli ve hayat bahş eyleyeceğini*” belirtmektedir. Erzurum vilayeti de sair yerlere göre daha harap ve sefil kalmış olması hasebiyle bundan nasibini alacaktır.

5- Erzurum vilayetindeki yolların durumu

Mehmed Emin Bey, Erzurum vilayetinin umumi ve hususi yollarının toplam uzunluğunun 1.705 km olduğunu ve bunun 829 km'sinin umumi, kalanının hususi yol kapsamına girdiğini söylemektedir. Erzurum vilayetinin yol durumu şu şekilde tablolştırılmıştır.

Aded	Esâmî	kilometro	metro
1	Erzurum- Trabzon	166	-
2	Hınıs-Mamahatun-Erzincan	158	-
3	Erzurum- Kiğı- Harput	182	-
4	Erzurum- Hınıs- Muş	150	-
5	Erzincan-Refahiye- Karahisar	88	-
6	Erzincan-Dersim-Harput	45	-
7	Erzurum- Hınıs- Adilcevaz	30	-
	Toplam	819	-

Tabloda gösterilen yollardan Erzurum-Kiğı-Harput yolunun Erzurum'dan 10 km'lik kısmının şose yapılması için, hazırlık çalışmaları başlatılmış ve bu bağlamda 1.106 metromükabı kırılmış taş ve 10.937 metromükabı ham taş hazırlanmıştır. Erzurum- Trabzon yolunun ise Erzurum yönünden yaklaşık 19 km uzunluğundaki bölümü için 2.675 metromükabı kırılmış taş ve 14.576 metromükabı ham taş hazırlanmıştır. Bu iki yoldan biri Erzurum'u Trabzon'a, diğeri Erzurum'u Harput'a bağlayacağından çok önemli olarak telakki edilmiştir. Bunlardan başka Erzurum için iki mühim yol daha vardır. Erzurum- Rize ve Erzurum- Bâyezid yoludur.

a- Erzurum- Rize yolu ve bölge açısından önemi

Lâyîha metni okunduğunda da anlaşılacağı üzere vali Emin Bey, Erzurum- Trabzon yolundan ziyade; Erzurum- Rize yolunun¹⁷, Erzurum için daha mühim olduğu kanaatini taşımaktadır.

Mehmed Emin Bey'e göre Erzurum-Rize yolunun açılması, sadece Erzurum'a değil, Lazistan sancağı, Erzurum, Van, Bitlis ve Harput vilayetlerinde *dumanlı dağların karanlık gölgelerinde, kuytu vadilerin ıssız bucaklarında yaşayan birkaç milyon memleket evladının hayatları ve gelecek medeniyetleri* açısından atılmış ilk temel taş olacaktır. Yol açılmağa başladığı zaman, Lazistan topraklarına terlerini dökcek her amele, bu milyonların viran kulübelerinin umran feyizlerini oluşturacak, amelelerin vuracağı her kazma da yine bu milyonların zindanlarının ve zincirlerinin halkalarını kırıp parçalamış olacaktır. Bir hayırlı teşebbüs olarak görülen ve bir devrin *küşâdı* olarak değerlendirilen bu yol açma teşebbüsü neticesinde, insanların umutları ve hayallerinin de değişeceği ve neticede işlerini ve hayatı sevmeye başlayacakları düşünülmektedir. Bu bağlamda Erzurum vilayeti, Lazistan sancağıyla ayrılmaz bir bağla bağlı olduğundan ve iktisadi münasebetleri bulunduğundan önemli faydalar elde edecektir. Bu faydalardan bazılarını şöyle özetlemektedir.

Mesela İspir dağlarının kuzey taraflarında, Lazistan sahillerinde binlerce aç ağız, ecnebi memleketlerine karşı ekmek, ekmek diye haykınıyorlar. Ruslar ise

¹⁷ Erzurum-İspir- Rize yolunun XIX. Yüzyıldaki gelişimi hakkında detaylı bilgi için bkz. Selahattin Tozlu, *Trabzon- Erzurum- Bayezid Yolu (1850-1900)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1997, s.116-119.

gemilerine yüklettirdikleri un ve mısır çuvallarını Rize sahillerine dökmekte ve gemilerine Osmanlı altunları yükletip gitmektedirler. Halbuki bu dağların güney tarafında bulunan Erzurum ovalarının altın başakları, ambar ve kuyularda çürümekte ve bunları yetiştiren eller bir dilenci sefaletiyle başkasına zilletle uzanmaktadır. Mehmed Emin Bey buna çözüm olarak oradaki dağların bağırılmasının yarılması ve böylece Erzurum ovası ile Lazistan sancağının birbirine kavuşturulmasını öneriyor. Yani yol açılarak aradaki engeller kaldırılacak ve her iki vilayetin ticari ve iktisadi ilişkileri artırılabilecek ve buna bağlı olarak bölgede sosyal refah da artacaktır. Şayet bu gerçekleşirse, Lazistan sancağı Erzurum'un arazi mahsulleri için bir mahreç noktası olacaktır. Erzurum vilayeti de ihtiyacı olan kereste ve odunu Lazistan sancağından alacaktır. Böylece her iki vilayette kazanmış olacaktır.

Memleketin zengin yeraltı ve üstü zenginliklerine de işaret eden Mehmed Emin Bey, Avrupa fabrikalarının mal ve eşyasından oluşan şeker, demir ve bakırın Anadolu'ya bol bir şekilde ithalat yoluyla girdiğini ve Anadolu insanının bin bir meşakkatle kazandığı ve boğazlarından artırdığı paraların sömürülerek yabancı ülkelere gittiğini düşünmektedir. Hâlbuki Erzurum ovalarında yetişen pancarlar boşu boşuna çürümektedir. Bunun yanı sıra Hınıs dağlarının toprakları, altında demir, bakır ve kömür madeni gömülü bir halde yatıyor ve bu zengin memleketin sefil evlatları, altın dolu toprağın üzerinde kalpten feryat ederek iniliyorlar.

Mehmed Emin Bey, Erzurum-Trabzon yolunun değiştirilerek, bu yoldan 100 km daha kısa ve yük otomobilleri işlemeğe elverişli olan Rize yolunun, açılması halinde ahalinin bir takım faydalar göreceğini belirtmektedir. Bu yol açıldığı takdirde, sanayi tesisleri oluşturmak için şahsi teşebbüsler cesaretlenecektir. Sabit ihtiyaçlar, bölge insanının kendisi tarafından tedarik edilecektir. Avrupa'dan getirmek zorunda olunan mal ve eşyaların nakliye masraflarından tasarruf edilmiş olacaktır.

Mehmed Emin Bey'e göre Erzurum- Rize yolunun faydaları şunlardır:

1- Ticaretimiz artacaktır. (Ticaretimiz terakki edecektir) Hâlihazırda Erzurum hayati gerekliklerini, sefaleti dolayısıyla karşılamaktan acizdir. Yolun açılmasıyla birlikte tüccarın ticareti gelişecektir.

2-Selametimiz gerçekleşecektir.(selametimiz takarrur edecektir) Trabzon yolunda kış aylarında yolcular için pek çok engel ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden yolcular, Batum yolunu tercih etmektedirler. Şayet bu yol açılırsa, yolcu arabaları da işleyecek ve emin ve işlek hale gelecek, yolcular yabancı bir ülke toprağına girmeden kendi vatanlarında seyrüsefer edeceklerdir.

3-Diğer vilayetlerle ilişkiler gelişecektir. (İhtilatımız¹⁸ artacaktır) Esasında Erzurum vilayeti, Harput vilayeti ile de irtibatlıdır. Ancak şimdiye kadar iktisadi münasebet oluşmamıştır. Şayet yeni yol açılırsa iki vilayet arasında irtibat tesis edilecek ve bundan her ikisi de fayda göreceklerdir.

4-İşçilerimiz çoğalacaktır. Erzurum vilayeti halkının mühim bir kısmı aşiret halinde yaşamakta, diğer kısmı da iş bulmak için yabancı memleketlere gitmektedir (memalik-i ecnebi). Yol açıldığı takdirde, ziraat hayatında ferahlama olacaktır. Bu aşiret mensupları ve işçiler vilayetin bu geniş arazisinde çalışacak, sanayi tesislerinde, maden ocaklarında ihtiyaç duyulan amele de, şimdiye kadar Rusya'ya giderek çeşitli ıstıraplara düşen Lazistan ahalisi tarafından karşılanacaktır.

5- Lazistan sancağının iktisadi hayatında değişim olacaktır. Yolun açılması ile beraber Erzurum, Van, Bitlis ve Harput vilayetlerinin iç ve dış ticari ve iktisadi merkezlerle olan münasebetinde Rize iskelesi, önemli bir rol oynayacaktır.

Erzurum- Rize yolunun açılmasının sağlayacağı faydaları izah ettikten sonra Mehmed Emin Bey, bu hususta akla bazı suallerin gelebileceğini de söylemekte ve onları şu şekilde sıralamaktadır. Denilebilir ki, şu büyük medeniyet asrında deve kervanlarıyla yapılacak işler, Erzurum- Trabzon demiryolu yapılarak yerine getirilebilir. Böylece Erzurum-Trabzon arasındaki bağlantı güçlendiği gibi, İran transit nakliyesi de bu hattan taşınabilir. Fakat Emin Bey, bu durumda deve kervanlarından gelir sağlayan yöre insanının bu

¹⁸ İhtilât: Karşıp görüşme.

gelir kapısının kesileceği endişesini taşımakta ve günün birinde Erzurum- Rize yolunun önemini kaybedebileceğini söylemektedir.

b- Erzurum- Trabzon demiryolu projesi

Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgelerinde demir yollarının inşası için, XIX. Yüzyıldan itibaren bir takım projeler gündeme getirilmişti.¹⁹

Gerçekten de günümüzde bile sık sık akla getirilen bu husus, 1911 yılında da gündemde olmuş ve proje hakkında Mehmed Emin Bey görüşlerini şu şekilde ortaya koymuştur. Emin Bey, yukarıda değinildiği üzere Erzurum-Rize yolunu çok önemsemekteydi ve demir yolu projesine de bu açıdan bakmaktadır. O'na göre, Trabzon-Erzurum demiryolunun inşası, memleketimizi diğer yollardan koparamaz, bununla beraber Avrupa gibi medeni ülkelerin her bir yanı demiryolları ile kuşatılmış olmasına rağmen, yine şoselerde basit vasıtalarla ve nehirlerde küçük araçlarla nakliye yapılabilmektedir. Yani demiryolu karayoluna engel değildir, demiryolu Erzurum-Rize yolunu iskat etmez yani işlemez hale sokmaz.

İkinci olarak Erzurum'un arazi ürünleri demiryolu ile Trabzon'a gayet ucuza götürülse bile, Trabzon'un Erzurum için ürünlerin satıldığı istihlak olması yetmeyecektir. Lazistan'a ek olarak Trabzon'un devreye girmesi, Erzurum'un gücünü daha da artıracaktır. Mehmed Emin Bey, bir ülkede katar yolu ne kadar fazla olursa, o oranda iktisadi münasebetlerin artacağını düşünmektedir. Hacim ve vezin yönünden büyük, ancak parasal değeri düşük olan bazı eşyanın, demiryolu ile naklinin pahalıya mal olacağını, bu yüzden böyle malların otomobille nakledilmesinin daha isabetli olacağına inanmakta ve bu yüzden de Erzurum- Rize yolunun önemine işaret etmektedir. Bu yolun aktif olmasının, Trabzon'a bir zararının olmasının da söz konusu olmadığını belirtmektedir.

Erzurum- Trabzon demiryolu hattı yapıldığı takdirde, bölge halkına yeni sanayi ve ticari meşguliyetler çıkacaktır. Esasında yöre insanı, deve

¹⁹ Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgesindeki demir yolu projeleri için bkz. Tozlu, *Trabzon-Erzurum Yolu*, s.119-125.

kervanlarından hâlihazırda gelir sağlamaktadır. Demir yolu ile bu insanların gelirlerinin kesilmesine karşı kayıtsız kalınmamalıdır. Mehmed Emin Bey, İran'ın siyaseten Osmanlı devleti ile iktisadi münasebetleri güçlendirmek eğiliminde olduğunu ve ülkesinin insanlarını, geçindirmek için Anadolu'ya gönderdiğini söylemektedir. Vali'ye göre, Trabzon-Erzurum demiryolu yapılsa ve İran'ın transit nakliyatı bu yola aktarılsa bile, İran'ın Anadolu ile iktisadi münasebet zarureti ve Anadolu'ya insan gönderme mecburiyeti dolayısıyla Erzurum- Rize yoluna sürekli ihtiyaç duyulacaktır. Bu nedenle bu yol son derece önem arz etmektedir.

c- Erzurum- Bayezid yolu, Bayezid Sancağındaki aşiret alaylarının durumu

Erzurum- Rize yolunun bu denli ehemmiyetine işaret ettikten sonra Mehmed Emin Bey, civar vilayetlerle iktisadi münasebet ve transit nakliyatın Anadolu'ya ulaştırılması noktasında Erzurum- Bâyezid yolunun da önemine temas etmektedir. Rize yolu için yapılan tespitlerin burası için de geçerli olduğunu ifade etmektedir.

Vali Bey, Erzurum vilayetinin sefalet durumunun Bâyezid sancağında da geçerli olduğunu söylemektedir. Her iki yolun açılması ile Bâyezid sancağı dahilindeki aşiretler için de önemli bir dönüm noktası olacaktır. Bâyezid sancağı ahalisinin önemli bir kısmını Kürt aşiretleri teşkil etmektedir. Kürt aşiretleri öteden beri birbirlerine karşı düşmanlık etmekte ve bu durum memleketin emniyeti ve asayişine ve milletin hukukuna zarar verir boyuta gelmektedir. Hamidiye alaylarının teşkil edilmesi ile beraber bunların bir takım imtiyazlara mazhar olması ve silahlanması, bu asayişsizlik durumunu iyice artırmıştır. Erzurum valisi Mehmed Emin Bey, bu noktalara temas ettikten sonra, bölgedeki aşiretlerin sebep olduğu kargaşa ortamından, sadece bu aşiretleri değil aynı zamanda dönemin hükümetini de sorumlu tutmaktadır. Emin Bey, Osmanlı hükümetinin bölgeyi ve bölge insanını, eğitim ve sair yatırımlarla kalkındırmakla yükümlü olduğunu, ancak bunun çeşitli sebeplerden ötürü başaramadığını ve bundan dolayı da huzursuzluğun giderilemediğini “... *bu halin mesuliyeti bu masum vatandaşların değil bunların fikir ve gözlerini irfan ve faziletle*

açarak kendilerine iyi bir hayat sunmakla mükellef olmasına rağmen, zavallı insanları cehalet içinde bırakan, her türlü ilerleme ve medeni gelişmeye kabiliyeti olan bu zekâ ve kuvvetleri şekâvete sevk eden hükümet-i zalime ve müstebiteye aittir ...” gibi sert bir cümle ile dile getirmektedir.

Emin Bey, vatanın ve milletin mukadderatını elinde tutan güç olarak tavsif ettiği meşrutiyet hükümetinin, milletin huzurunu sağlama, tabii haklarını koruma ve emniyet ile asayişini temin edebilmek için bir takım çalışmalarda bulunduğunu söylemekte ve bu bağlamda aşiret alaylarının belirli bir nizama sokulma gayretlerini takdirle karşılamakta ve bu alanda yapılan düzenlemeleri devletin geleceği ile ilişkilendirmektedir. Aşiret alaylarının ıslahına son derece önem veren Emin Bey, bunun nasıl olması gerektiğini de ve ıslah edilmedikleri takdirde doğabilecek sıkıntıları da *iş bu aşâyir efrâdının alınları kanun-ı mesâî huzurunda eğilmedikçe ve yürekleri sabanların bahşeyeyeceği zevk-i saâdetle mütehasıs olmadıkça bunların ellerinde bulunan silahlarını artırmak ve bu nazik ve bu mühim vilâyeti kurtarmak muhâl olacaktır* cümleleriyle ifade etmektedir. Emin Bey, aşiret mensuplarının mutlaka hukuka ve kanuna tabii olmalarının sağlanmasını, aksi takdirde ellerindeki silahları bıraktırmamanın fazla işe yaramayacağına inanmaktadır. Mehmed Emin Bey, aşiretleri nizama sokabilmenin ancak muhit dahilindeki silahların yerini, tarlaları işleyen sabanların alacağı bir dönemin başlamasına bağlı olacağını düşünmektedir.

Emin Bey, her alanda olduğu gibi ziraat alanında da bir takım yeni usul ve araçların geliştiğini ve artık kara sabanların tarlalarda iş göremediğini ileri sürmektedir. Vali Bey, bir memlekette huzuru sağlamanın en önemli yolunun insanları bir işte istihdam etmek ve eğitmekten geçtiğine inanmaktadır. Şayet kara sabanlarla toprağı işleyen insanlar, emeklerinin karşılığını alamazlarsa ve insanlar iyi bir şekilde eğitilemezlerse işte o zaman *kuvvetten başka bir hakkın ve iştahtan başka bir vicdanın mevcudiyeti tasavvur ve hissedilemez* diye düşünmektedir. Bu durumda haklılar kuvvetli değil, kuvvetliler haklı olur ki, bu tehlikenin en büyüğüdür. Eğitim ve istihdamın toplum için son derece önemli olduğuna inanan Mehmed Emin Bey, bütün bunlar yapılmadığında, herkesin silaha sarıldığı ve insanların birbirlerinin hakkına tecavüz eder duruma geldiği bir

toplumun ortaya çıkacağına işaret etmektedir. Emin Bey, Bâyezid sancağı dahilindeki insanları arazi ürünlerine yönlendirmek gerektiğine inanmakta ve Erzurum-Bâyezid yolunun bunu sağlamaya katkı sağlayacağına temas etmektedir.

Gerek Erzurum-Rize gerek Bâyezid yolu açıldığı gün Lazistan, Erzurum, Bitlis, Van, Harput ve sair şehirlerin evlatlarının artık kara günlere veda edeceğini, sıkıntılı günlerin tarih sayfalarına ve toprak altına gireceğini ve eski azametli devirlerin tekrar doğacağına inanmaktadır. Ancak Mehmed Emin Bey, Nafia Nazırına bütün bu işleri yapabilmek için çok paraya ihtiyaç duyduklarını ve kendilerinde ise bunun mevcut olmadığını söylemektedir. Yapılacak köprü ve menfezlerin, fiziki şartlara göre masraflarının değişik olacağını da bildirmekte ve bunu örneklerle açıklamaktadır. Buna göre Hasankale'de ovalık bir alanda 2,250 km lik köprü ve yolu tesviye için 62.486 kuruş gerekmektedir. Aşkale'nin dağlık bir yerinde 14.971 km uzunluğundaki şosenin de 366.790 kuruş masrafı olacağı hesaplanmıştır.

Mehmed Emin Bey, lâyihasında yapılması düşünülen yolların tahmini masraflarını cetvel ile bildirmiş ve yollarda çalışacak amelelerin gündeliğinin de eskisine oranla fevkalade yükselmiş olduğuna değinmiştir.

Mehmed Emin Bey, Erzurum- Rize yolunun 113.820 lira, Erzurum-Bâyezid yolunun ise 200.675 liradan daha fazla inşa masrafının olacağını hesap etmiş ve vilayetin Nafia tahsisatının 8.000 lira gibi cüzi bir rakam olduğunu ortaya koymuştur. Emin Bey, fen memurlarının imkân nispetinde çoğaltılması sağlansa bile senede ancak 10 km yol yapılabileceğini ve bu durumda Erzurum-Rize yolunun 14 senede, Erzurum- Bâyezid yolunun 25 senede ancak yapılabileceğini dile getirmektedir. Vali Bey, bu hesaba göre Erzurum vilayeti ahalisinin bu yollardan 39 sene sonra ancak fayda görebileceğini ve buna dayanmanın imkânsız olduğunu *memleket ve milletin tahammülü gayr-ı mutasavvurdur* cümlesiyle ifade etmiştir.

Erzurum valisi Mehmed Emin Bey lâyihasının başında bahsettiği ve ikiye ayrıldığını düşündüğü yollardan umumi yol kapsamına girenleri yukarıda değerlendirdikten sonra, bu defa hususi yollara değinmiştir.

Mehmed Emin Bey, Erzurum vilayetinin hususi yollarının inşası için de şu tespitleri yapmaktadır. Erzurum vilayetinin kazaları arasında adil bir taksimat yapılmış ise de istenilen yol ve köprülerin hiç birisi meydana konulmamış ve yöre halkı bundan istifade edememiştir. Bu hususta yapılması gereken, ihtiyaçların tespiti ve bunların kaç sene içerisinde yapılabileceğinin tayinini sağlamak, daha sonra da müllete en fazla yararlı olandan başlamak ve biri bitmeden diğerine başlamamak olarak düşünmektedir. Mehmed Emin Bey, Erzurum vilayeti olarak başlangıçta 328,131 km yol ile 1.063 adet köprü ve menfez inşa edecek bir programın geliştirilmesini önermektedir. Önerilen bu işler için 309.188 lira inşa masrafı olacağı ve plan doğrultusunda senede 10 km yol ve 28 köprü yapılması ve bütün bunlar ancak 38 senede tamamlanacağı ön görülmüştür.

6- Erzurum vilayetindeki yolların 1911-1912 yıllarındaki durumu

Vali Mehmed Emin Bey, turuk ve meabirin 1911 yılına ait olan durumu hakkında da tafsilatlı bilgi vermektedir. Erzincan ve Bâyezid sancaklarına talimatlar göndererek halkın ihtiyacı olan yolların tespitini istemiş ve bunlar içerisinde yalnız birinin tercih edilmesini önermiştir. Daha sonra da tercih edilen yolun idare meclisince tetkikini gündeme getirmiştir.

Gönderilen talimatlar doğrultusunda Erzincan mutasarrıfı, Erzincan-Gümüşhane yoluyla, Kemah yolu üzerine Tenasur köprüsünün inşasını istemiştir. Bâyezid mutasarrıfı da Erzurum- Bâyezid ve Zeydgan- Kılıçgediği-Tutak yolu ile bu güzergâhta Murat çayı üzerinde köprü yapılmasını istemiştir. Vali Emin Bey, Erzurum-Bâyezid yolunun umumi yol grubuna girdiğini bundan dolayı da plandan çıkarıldığını ve diğerlerinin kabul edildiğini ifade etmiştir. Erzurum merkezde ise Erzurum- Tortum yolunun yapımı ve Erzurum- İspir yolunun 5. km sinin yapılması ve kalanının sonra bitirilmesi ön görülmüştür.

Emin Bey, yapılan planlama doğrultusunda bir sonraki yılda (1912) vilayetin yapacağı ameliyat-ı inşaiyeyi 6,100 km ve 11,067 km de tesviye şose ve üç köprü ve bir de İspir yolunun kalanının yapılmasının kararlaştırıldığını ifade

etmektedir. Bütün bunların yerine getirilmesi için valilik, Nezaretten ertesi yılın bütçesine 15.683 liranın aktarılmasını istemiştir. Ayrıca fennî memur ve beş mühendis ve dört de kondüktörün ilavesi istenmiştir.

Emin Bey bu dileklerinin yerine gelmemesi halinde yapılacak olan işin, faydalı şartlar dahilinde bir inşaat şirketine verilmesi olduğunu söylemiştir. 1908-1912 yılları arasında Erzurum vilayeti tarafından yapılan yollar ve köprüleri bir tablo olarak vermiştir.

Senesi	Tamirat dahil olduğu halde sarfiyat	vukubulan	Müceddeden inşa edilen köprüler	Müceddeden inşa edilen	mülâhazat
	Santi m	Kuruş	Adet	Şose Tesviye	Cetveli bulunamam akla sinin-i saireye nisbet edilmiştir
1324	-	838145	17	9822	-
1325	-	670892	8	8121	1050
1326	-	542782	9	1021	5271
1327	-	730892	17	15703	17197
Yekûn	-	2782711	51	34667	23518
Hesab-ı vüst üzere bir seneye isabet eden			13	8667	5879

Tablodan anlaşılacağı üzere dört sene içinde her seneye ait olmak üzere ortalama olarak 5,879 km tesviye, 8,667 km şose ameliyatı ve 13 köprü yapılmıştır. Bu işler için vilayetin 8.000 liralık bayındırlık bütçesinden 6.956 lira harcanmıştır. Vali Bey, yol ve köprü inşasının bu şekilde ilerlemesi halinde, vilayetin düşündüğü yolların ve köprülerin tesviyesinin 65 ve şosesinin 44 ve köprü ve menfezlerin de 81 yılda ancak tamamlanabileceğini açıkça söylemiştir.

7- Mehmed Emin Bey'in Nafia Nezâretine Önerileri

Mehmed Emin Bey, lâyihasının sonlarına doğru, Nafia Nâzırı Cevad Beğ'e muhtelif konulardaki görüşlerini bir öneri şeklinde iletmektedir. her şeyden evvel Emin Bey, ülke genelindeki yol yapımının bu kadar ağır

yürümesini *me'murîn-i fennîyenin fîkdânına* yani fen memurlarının bulunmamasına bağlamaktadır. Her ne kadar İstanbul'da mühendis mektebi ve kondüktör mektebi hizmet veriyor olsa da *bunların yetiştirecekleri me'murîn-i fennîye baştanbaşa harâbezâr halinde bulunan memlekelerimizin cerihalarını sarabilecek kemiyeti ihtiva etmemektedir* diyerek iki mektebin yetersiz kalacağına dikkat çekmiştir. Mehmed Emin Bey, bu noksanın giderilmesi noktasında Hallaçyan Efendi'nin bazı girişimleri olduğunu ve yabancı memleketlerden fen memurları getirildiğini bildirmiştir ancak, devletin bunlara dolgun harcırahlar vermesi, tercümanlar görevlendirmesi çok büyük masrafları gerektirmektedir. Erzurum vilayetinde görevlendirilen Mösyö Baş ile Mösyö Sabunadi isminde iki mühendisten istifade edilemediğini ve bu nedenle selefi Celal Bey'in bu duruma el koyarak, bu kişilerin kontratlarını feshettiğini hatırlatmaktadır.

Hâlihazırda 66 lira aylık maaş, 6.000 frank senelik harcırah ve yanında aylık 9 lira maaşla tercüman bulundurularak şehirde istihdam edilen Mösyö Vayise'den de Erzurum'un istifade edemediğini söylemektedir.

Mehmed Emin Bey, bu şekilde yapılan istihdama ve yapılan harcamalara karşı çıkmakta ve bu mühendislerle tahsis edilen paranın yerine bir fen müessesesinin açılmasının daha iyi olacağını düşünmektedir. Şayet bu müessesenin açılması mümkün değilse, o zaman bu şahıslara verilen maaş ve harcırah miktarları, Avrupa'ya gönderilen talebelere tahsis edilsin ve bu şekilde hiç olmazsa üç-dört Osmanlı mühendisi yetiştirilmiş olsun diye öneride bulunmuştur.

Lâyîhasının sonlarına doğru Nafia Nâzırı Cavid Bey'e hitaben, "*Nâzır Beğ hazretleri ve muhterem Cavid Beğ*" diyerek söze devam etmekte ve Nazır Beğ'in vatanın saadeti için çalışan biri olduğunu, gençliği çalışmaya teşvik ettiğini dile getirmektedir. Mehmed Emin Bey, Cavid Bey'e memleketin refah seviyesinin yükselmesinin ancak yollar aracılığıyla olacağına inandığını yinelemiştir. Cavid Bey'in Anadolu'ya yaptığı seyahate vurgu yaparak bu seyahatin "*Anadolu'nun kalbini dinlemek ve kanayan yaralarını görmek*" gibi ulvi bir maksadı olduğunu belirtmiştir. Vali, bakanın bu seyahati esnasında "*elbette şu harabe Erzurum Vilayetinin dahi bu toprakların en acıklısı ve şu fakir Erzurumluları da bu sefil milletlerin*

en dertlisi” olarak görmüş olduğunu ve bu insanların sıkıntılarına çare aranması gerektiğini arzulamıştır. Erzurumluların tarihteki yerine değinirken de “*vatan uğrunda damarlarının kanlarını diğer vilayetlerin hamiyetli evlâdlarından belki daha ziyade dökmüş olanlar*” olarak görmektedir. Erzurum’un sosyal ve iktisadî manzarasının iç açıcı olmayan durumunu “*bu yetimler ocağında ve bu şehitler diyarında yalnız keder ve matemler getirdiğinizi söylemekten başka bir şey ifade edebilmeğe muktedir olamamışsınızdır*” ifadeleriyle dile getirmektedir. Vali Emin Bey, Nazır Cavid Bey’e daha sonra şöyle seslenmektedir: Bu seyahatiniz ve bu zavallı memleket sizin ruhunuzda gözü en büyük ziyalarını, kalbinizin en yüce aşklarını esirgemedi vermek için bir istek ve iştihak uyandırmıştır. İşte bugün musibetlerine karşı titredığınız memleketi, mukadderatı önünde ağladığınız milleti, o mukaddes emel ve iştiağınızla memur ve mesud edecek bir mevkide bulunuyorsunuz. Yüzyılların ihmal ve tahripleriyle bir enkaz yığını haline gelen vatanımız, baştanbaşa imar ve inşaya muhtaçtır. Bu işlerin yoluna girmesi için hazinemiz yetersizdir ve bunu başarabilmek için çok para ve zamana ihtiyaç duyulmaktadır.

Memleketin ekonomik tablosunu bu şekilde ortaya koyduktan sonra Emin Bey, bakanlığın bu imkânsızlık nedeniyle yaptığı çalışmaların hızını *kaz yürüşü* olarak değerlendirmektedir. Bu kaz yürüyüşüyle işler devam ettiği takdirde, Erzurum’un ihtiyacı olan yolların inşasının ancak yetmiş yedi yıla bitirilebileceğine dikkat çekmektedir. Emin Bey, “*lâkin bilemem ki ahalimiz buna tahammül edebilse bile, vatanımız insaniyet ve medeniyet maskelerine kinlerini gizleyen haris kuvvetlerin pençelerinden kurtulabilecek mi*” diye de önemi bir endişeye yer vermektedir.

Mehmed Emin Bey lâyihasının sonlarında Erzurumluların Nafia Nezaretinden beklediklerini ve Cevad Bey’e olan umutlarını dile getirmektedir. Eğer tarih bir tekrürden ibaretse, eğer iktisadî nazariyeler ve toplumsal kanunlar önünde yollarımız, milli saadetimizin, siyasi hâkimiyetimizin dayanak noktası olabilecek öneme sahipse, vatanımıza göz diken, bizi kötü duruma sokan her şeyden kurtulmanın en kestirme yolu, yollarımızın ağınu her tarafa genişletmektir. Bütün memleket evlatları olduğu gibi, bu gün Erzurumlular dahi verdiğiniz umudun huzurunda sizden şunu beklemektedir. Siz Erzurum

vilayetini, komşusu bulunan Rusya toprağının özürlü bir çehre ile harabe ve sefaletimize fırlattığı alaycı gülüşler altında ezdirtmeyeceksiniz. İsteyecek ve çalışacaksınız ki, serhaddımız istihkâmlarıyla olduğu gibi, demir yollarıyla da, kara yollarıyla da kuvvetlendirilsin. Serhaddımızın çocukları süngülerle olduğu kadar, kara yolları ve demir yolları sayesinde orak çekiçlerle de silahlansın ve kuvvetlensinler, bütün bunlar bakanlık olarak sizin, bizim elimize vereceğiniz kazmaların sayısına bağlıdır.

Lâyihanın değerlendirmesinde görüleceği üzere Mehmed Emin Bey, raporunda askerlikle ilgili meselelere değinmemiştir. Vali Bey, Nafia Nezaretî'ne gönderdiği bu rapordan sonra, 29 Şubat 1327 / 13 Mart 1912 tarihinde Erzurum valisi Mehmed Emin imzasıyla Dahiliye Nezâretî'ne gönderdiği bir başka tahriratta bu duruma temas etmiştir. Buna göre Vali Bey, Nafia Nezaretine yolladığı Erzurum'un ihtiyaçları ve gelişmesine ait lâyhasında, Erzurum'un iktisadi ve sosyal durumunu incelediğini ve vukuf ve salahiyeti olmadığından burada askerlikle ilgili hususlara temas etmediğini belirtmektedir. Ancak Vali Bey her ne kadar askeri meselelere değinmemiş ise de, sınır komşusu olan Rusya'nın Osmanlı Devleti hakkında neler düşündüğünü ve ne hürs ve intikamlar taşıdığını ve de bu alanda sınıra kadar uzanan demiryolu hattı dahil olmak üzere yaptığı faaliyetlerden haberdar olduğunu özellikle vurgulamaktadır. Bunun yanında Erzurum- Bayezid ve Erzurum- Rize yollarının önemi üzerinde dururken, kolordu kumandanlığından askerlikle ilgili malumat aldığını ve o yolların önemini yazarken bu görüşleri de dikkate aldığını söylemektedir. Yapılan görüşmelerde kolordu kumandanı, Erzurum- Bayezid yolunun diğer yollara nazaran askeri açıdan daha mühim olduğuna işaret etmiştir. Hudud komiseri ise, Murad ve Fırat havzalarının önemine işaret ederek her iki havzada ayrı ayrı iki komutanlığın olduğunu ve Erzurum- Bayezid yolu yapıldığında, iki havza arasında bir engel teşkil eden Velibaba boğazı ile bu boğazdan geçen Erzurum- Hasankale-Velibaba- Karakilise'nin birbirine bağlanacağı gibi iki havza arasındaki komutanlıklar da birbirlerine bağlanmış olacaktır. Murat vadisini takiben Muş üzerinden Harput ve oradan Musul havalisine inecek bir Rus ordusu ancak bu yol ile tehdit edilebilir.

Bununla beraber Erzurum- Eleşkirt- Bayezid yolu, İran askeri harekâtına karşı da önemli bir yoldur. Yine askeri idare, Erzurum- Rize yolunun önemine de işaret etmiş ve bu yol ile Erzurum'un Karadeniz'e sağlam bir şekilde bağlanacağını ifade etmiştir. Fakat kumandanlık, bu yola ehemmiyet verilir de Erzurum- Erzincan yolu ihmal edilirse o zaman bunun askeri açıdan sıkıntılara sebep olacağını da ayrıca dile getirmiştir.

Mehmed Emin Bey lââyhasını şu veciz sözle bitirmektedir “*Milletin mukadderâtı Nafia Nezaretinin kapusu üzerinde yazılıdır*” yani milletin geleceği Bayındırlık Bakanlığı'nın çalışmalarına bağlıdır.

Sonuç

Lâyîhanın genel bir değerlendirmesi yapıldığında bazı önemli hususlar göze çarpmaktadır. Her şeyden evvel bu raporlar, Osmanlı Devleti'nin son günlerini yaşadığı bir zamanda göreve atanan bir valinin ne kadar bilgi birikimine ve entelektüel boyuta sahip olduğunu gösterir. Şöyle ki sadece şairlik yönü bilinen Mehmed Emin Bey, lââyhası ile hem idarecilikteki geniş ufkunu hem de kısa sürede toplumu tanıya bilme gibi ustalığını ortaya çıkarmıştır. Raporlarında sadece ekonomik meselelere değinmekle kalmamış, Doğu Anadolu'daki Aşiret Alaylarının durumları gibi sosyal ve yapılacak yol çalışmalarının askeri açıdan önemi gibi stratejik ve savunma alanları üzerinde de hassasiyetle durmuştur.

Mehmed Emin Bey, doğu-batı sentezini iyi yapabilen bir validir. Osmanlı toplumun geri kalmışlığının sebeplerini yerinde tahlil etmiş ve bunlara çözüm önerileri sunmuştur. Çiftçinin daha iyi duruma gelebilmesi ve yetiştirdiği ürünleri iyi paraya satabilmesi için çareler aramıştır. Özellikle Erzurum çiftçisinin mahsullerinin Trabzon gibi komşu vilayetlere satılabilmesi için yapılması gerekenleri dile getirmiş, yabancı ülkelerden Trabzon limanına gelen ve daha ucuza satılan mahsullerle rekabet edebilmenin yollarını aramıştır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, Mehmed Emin Bey'in idarecilik yönü üzerinde mutlaka durulmalı ve özellikle Erzurum valiliği dönemi detaylı bir çalışma ile aydınlatılmalıdır.

[illegible][illegible]

لاظہر بک اقدسی حضرت تری ،

هزم جلوبك ۱

[illegible]

ردیف	نام	تاریخ تولد	نام پدر	نام مادر	محل تولد
۱۳۲۱	...	۱۳۲۱/۱/۱	...	...	...
۱۳۲۲	...	۱۳۲۲/۱/۱	...	...	...
۱۳۲۳	...	۱۳۲۳/۱/۱	...	...	...
۱۳۲۴	...	۱۳۲۴/۱/۱	...	...	...
۱۳۲۵	...	۱۳۲۵/۱/۱	...	...	...
۱۳۲۶	...	۱۳۲۶/۱/۱	...	...	...
۱۳۲۷	...	۱۳۲۷/۱/۱	...	...	...
۱۳۲۸	...	۱۳۲۸/۱/۱	...	...	...
۱۳۲۹	...	۱۳۲۹/۱/۱	...	...	...
۱۳۳۰	...	۱۳۳۰/۱/۱	...	...	...

[illegible]

Resim: 1- Mehmed Emin Bey 1911'de Erzurum Polis Mektebinin Diploma Merasiminde Erzurum İleri Gelenleri ile (Şehbâl, 1328, s.159)

ÖZET

Mehmed Emin Bey (Yurdakul) son dönem Türk edebiyatının yetiştirdiği en önemli şahsiyetlerinden biridir. O'nun edebi kişiliği yanında az bilinen bir yönü de bürokratlığıdır. Hayatı boyunca pek çok memuriyetlerde bulunan Mehmed Emin Bey 1911'de Erzurum Valiliği'ne atanmıştır. Bir yıl gibi kısa bir süre burada kalmıştır. Mehmed Emin Bey bu görevi sırasında Erzurum ve bölgenin sorunlarını yerinde tespit etmiş ve bunu bir rapor halinde Bayındırlık Bakanlığına sunmuştur. Bu çalışmada Vali Mehmed Emin Bey'in lâyihası incelenmiş, değerlendirmesi yapıldıktan sonra Osmanlıca metni ve günümüz Türkçesine çevirisi ekte sunulmuştur.

Anahtar Kelime: Mehmed Emin Yurdakul, Erzurum Valisi, Lâyiha

ABSTRACT

Mehmed Emin Bey (Yurdakul) is one of the most significant figures in modern Turkish literature. He has a hidden bureaucracy career as well as his well known literary career. Throughout his life, he held a number of official positions and in 1911 he was appointed as the Governor of Erzurum. He stayed in the city for only a year. During his duty in the city, Mehmed Emin Bey eye witnessed and determined the problems of the district personally and presented them to the Ministry of Public Works in a report. In this study, the proposal of Governor Mehmed Emin Bey is analysed and evaluated, finally the original text written in Otoman and Turkish translation of it is given in the appendix.

Key words: Mehmed Emin Yurdakul, Governor of Erzurum, Proposal